

Melyik Európa? És mióta és mennyi az enyém belőle? Mintegy húsz évszázada lakják őseim időszámításuk ama 5750 esztendejéből, melyet a szellemi Európa saját hagyományaként tisztel az ótestamentum érdemén. Paradox-e, hogy azt az oly gyakran megsértett tűzparancsolatot, mely nem ezen a földrészen született, európaiságunk erkölcsi kötőanyagaként fogadjuk el, mint vallások, kultúrák, etnikumok közös kincsét?

Mekkora Európát vallhatok a magaménak? Szárnyaszegett vándorkedvemnek komor sorompók szabtak szűk határt. Térképemen a Finn-öböltől a Dalmát-tengerig követhetem a nemcsak gondolatban megtett utakat. Kilométerekben sem kevés, élményben mérhetetlen – és mégsem elég. Az enyém Auschwitz, ahova igazi európaiak szolidaritása révén nem hurcoltattam el gázkamrára ítélt gyermekként; de rokonok és játszópajtások kínhalála jogsít fel, hogy lelki birodalmam rettenetbugyraként ne tudjam, ne akarjam kitépni személyes útikönyvemből; és Weimar is az enyém, bár ott sem jártam, de maga Goethe hagyományozta rám is, a legegyetemesebb Európa-modell, Faust nagylelkű gesztusával. És nem fehér folt, hanem meghitt városom Párizs, ahova – minden szeptemberben eszembe jut – „tegnap beszökött az ősz”, s ha nem koptattam is köveit, tudom, hogy „A Rue Cujas sarkán egy kissé lejt a járdá”.

Olvásás és írás, végtelen sorok békés seregei hódították meg nekem ezt a kiismerhetetlenségében is ismert földrészt. Már az ókori görögök felajánlották Prométheusz tűzét, Ariadné fonalát, Odüsszeusz fortélyát – örök halálra köteleztek velem; örökségem a mejeutika, hogy kérdezzek fáradhatatlanul, és Szókratész bürökpohara, hogy ne feledjem, az értelmi-ségi rangját nem kiténtetéseinek számával, hanem szellemi bátorságával mérik.

Gettólakók ivadékaként, hogyan, milyen jogon lehetek büszke a középkori katedrálisokra? Hadd válaszoljak a filozófus, teológus és orvos Maimonidésznek, aki a XII. században így fohászokodott: „Istenem, telítsd lelkemet a művészet és minden élőlény szeretető vei... Tégy mindenben mértékletessé, csak a tudomány szereteteken legyen telhetetlen!”

Nem kaptam meghívó levelet, se útiköltséget Shakespeare-től, Swifttől, Boswelltől. Virginia Woolftól, Beckettől – nincs, nem is volt, hátha lesz angol vízumom. (A Doveri átkelés személyes élményem mégis: Cs. Szabó László volt a szellemi idegenvezetőm, ugyanő, akinek honvágya a közép-kelet-európai földönfutó keserűségével hangolta át a Római muzsika édes zengzeteit.)

A mi európai közösségünk inkább kulturális, mint földrajzi vagy politikai természetű. Talán elég a dialógushoz, talán kevés. Nem biztos, hogy értenék a felsoroltak, kik és milyennek vagyunk. Am hinnem kell, hogy értjük-értem őket, különben hogyan tudtam, mertem volna írni róluk. Európa-képem csonka lenne nélkülük – az ő Európa-képük hiányos nélkülünk. Szükségletemmé váltak, s mindig készségesen a rendelkezésemre állnak, valahányszor közös barátaink, a könyvek útján meghívom őket, hogy mint József Attila Thomas Mann-nak, elmondjam az emberhez méltó vagy olykor éppen méltatlan gondokat.

Hiszen furcsa ez az én Európám. S mert ilyen furcsa, nem hiszem, hogy csak ahhoz van közöm az Európa-szimbólumból, az Európa-valóságából, amire büszke lehetek. A húszas években egy francia antropológus archaikus közösségek életét vizsgálva valahol a Csendes-óceán térségében, hosszú időt töltött egy – tisztesség ne essék szólnán – kannibál törzs körében. Megtanulta nyelvüket, megismerte szokásaikat, megnyerte bizalmukat. Megtudta, hogy valahányszor gyűjtögető-vadászó életformájuk nem biztosítja a létfenntartáshoz szükséges táplálékot, a szomszéd törzsekkel vívott hadakozás során dől el, melyik lesz jóllakott győztes, melyik legyőzött élelem. A „tapasztalatcsere” során tudósunk mesélt a törzsfőnöknek arról a saját földrészen lezajlott háborúról, melynek kimenetele életet millióiba került. „Ti győztetek?” – kérdezte felcsillanó szemmel a törzsfőnök. „Igen” – vallotta be nem túl önzézetesen az antropológus. „És hogy tudtatok annyi embert megenni?” – hangzott fel a hitetlenkedő kérdés. „Nem ettük meg őket! Mi nem azért háborúzunk...” „De hát akkor miért kellett annyi harcost, asszonyt és gyermeket elpusztítani?” – döbbsent meg a törzsfőnök.

Az európai tudós ekkor jött rá, hogy az emberevők kezdetleges idiómájával nem lehet kifejezni azokat a bonyolult érték- és érdekszempontokat, ideológiákat és területi igényeket, etnokulturális különbségeket, melyeket a gazdag, pontos, árnyalt európai nyelvek tökéletes fogalmi apparátussal uralnak, mindenre – a háborúra, népirtásra is – magyarázatot kínálva.

S ha rákérdeszek újra meg újra, reménykedve és kételkedőn-szorongva hazámra és házamra, jogomra és kötelességemre, országokra és Európára, arra, amit örökölttem, s arra, amit tovább kell adnom, nem először idézem azt a Szabó Lőrincet, számomra az igazit, aki vall:

Tanítóm minden, ami él, apám a múlt egész világa s addig terjed hazám határa, ameddig az agyam elér.

(1990. 6.)

CS. GYIMESI ÉVA

Aki képtelen gyűlölni

A gyűlöletről képtelen vagyok írni. Csak arról írhatnék, amit ismerek. Egyet-mást tudok róla, mint valami olyasmiről, aminek létezése köztudott és kétségbe nem vonható. Ámde nincs róla személyes tapasztalatom: egyetlen érzésemet sem tudom azonosítani azzal, amit az értelmező szótár gyűlöletnek nevez. Ez az indulat idegen tőlem. Így igazából meg sem érthetem.

A gyűlöletnek legfeljebb csak a tárgya voltam. Akkor is nehezen ismertem föl. Számomra titok, miért és hogyan működik. Láttam a szemét annak, aki gyűlöl: nem tudott a szemembe nézni. Vagy ha elkaptam, sötét és zavaros volt a tekintete. Láttam az állkapcsai feszülését, öklbe szoruló kezének dudorait, az erek vad lüktetését a nyakán. Nem kívántam a helyében lenni. Micsoda békétlenség lehet annak a szívében, aki gyűlöl? Mennyi energiáját emészheti fel ez az indulat? Volt egy-egy pillanat, amikor nevetségesnek tűnt. Hiszen a gyűlölet is torzít, mint minden, ami az emberben m értéktelen. És volt, mikor szántam a gyűlölködőt. Ki tudja, milyen félelem vagy büntudat lappang rám irányuló dühe mögött?

De különben nem igen veszem számba. Hiszen életem során annyi szeretetben fürödtem, lepereg rólam az ellenséges indulat. Védett vagyok. Immunis lettem.

Valóban nem tudom, milyen érzés a gyűlölet. Akkor sem, ha felismerem, látom, tudva tudom: valaki ellenségesen viszonyul hozzám. Akkor sem, ha immár egy éve nacionalista tömeghisztéria vesz bennünket körül.

De most, hogy ezt leírtam, elfog a szégyen. Vajon nem táplálom-e valamivel ezt a gyűlöletet? Például azzal, hogy így ítélkezem: nevetségesnek, szánalmasnak minősítem, és ön-elégülten elfordítom arcomat. Vajon az a bűn, amiből ered és amit megtétéz a gyűlölet, nem teszi-e valóban szerencsétlenné ellenségemet?

Kezet nyújtottam volna neki. Nem fogadta el. Mondhatnám, nem rajtam múlt. És nyugodtan továbbállhatnék igazam tudatában, fölényesen. De vajon valóban igazam van? És vajon ezzel megtettem mindent?

Szívesen tetszeleg az ember az ártatlanul megbántottak és üldözöttek pózában, aki képtelen gyűlölni, haragudni sem tud, és megbocsát, mert ő jó. Keresztény. De amit Jézus kér, meg tudja-e tenni? „Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért... Ha csupán azokat szeretitek, akik szeretnek benneteket, mi lesz a jutalmatok?”

Ha erre is képesek vagyunk, csak akkor mondhatjuk el: megtettünk mindent a gyűlölet ellen.

(1991. 4.)